

Pálffy Géza

NÁDASDY TAMÁS NÁDOR A MAGYAR KIRÁLYOK KORONÁZÁSI SZERTARTÁSÁRÓL (1561)

A 16. század közepi Magyar Királyság egyik legkiemelkedőbb politikusa és mecénása, Nádasdy Tamás nádor (1554–1562) sokrétű tevékenysége iránt a kora újkorral foglalkozó történetírás, irodalom- és művelődéstörténet hosszú ideje kiemelt érdeklődést mutat.¹ Így természetesen Jankovics József is foglalkozott vele, nevezetesen Nádasdy egyik jeles patronáltja, Tinódi Sebestyén kapcsán, mégpedig egy olyan konferencia tanulmánykötetében, amelyen immár bő egy évtizede az ünnepelt és e tanulmány – akkor még kezdő kutató – szerzője egyszerre szerepelhetek és gondolkodhattak együtt.² A történeti kutatómunkánk iránt azóta is mindig őszintén érdeklődő és az arról való beszámolóra az Irodalomtudományi Intézet nevezetes Rebakucs-előadásorozatában már három alkalommal lehetőséget biztosító kollégánkat születésnapja alkalmából ezért egy frissen előkerült, különleges forrással szeretnénk megajándékozni.³

---

¹ A teljesség igénye nélkül az elmúlt két évtized legfontosabb eredményei: KOPPÁNY Tibor, *Nádasdy Tamás udvara és az építészet*, in *Magyar reneszánsz udvari kultúra*, szerk., előszó R. VÁRKONYI Ágnes, a szerk. munkatársa SZÉKELY Júlia, Budapest, 1987, 217–227.; ÖZE Sándor, *Nádasdy Tamás és az örményesi pálos kolostor*, *Folia Historica* 18, 1993, 89–105.; PÉTER Katalin, *Nádasdy Tamás mecénási tevékenységéről*, in Uő, *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*, Budapest, 1995, 56–65 (A Ráday Gyűjtemény tanulmányai 8); *Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10–11.*, szerk. SÖPTEI István, Sárvár, 1999 (Nádasdy Ferenc Múzeum kiadványai 3) (A továbbiakban: *Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés*); PÁLFFY Géza, *A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598*, Győr, 1999, különösen 109–119 (A győri főkapitányság története a 16–17. században 1); SÖPTEI István, *Könnnyűlovasok, huszárok Nádasdy Tamás szolgálatában*, in „*Huszárok a történelem forgószínpadán*”. *Tudományos konferencia, Sárvár, 2000. szeptember 14–15.*, szerk. SÖPTEI István, Sárvár, 2000, 25–33.; BARBARICS Zsuzsa, *A kéziratok „Neue Zeitungok” jelentősége I. Ferdinánd korában a „Nádasdy-Zeitungok” alapján*, *Történelmi Szemle* 45, 2003, 175–199.; BESSENYEI József, *A Nádasdyak*, Budapest, 2005, 6–36.

² JANKOVICS József, *Tinódi török-képe*, in *Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés*, 131–139.

³ Magyar Országos Levéltár, Budapest; I 45, Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok, Böhmisch-österreichische Hofkanzlei, magyar vonatkozású iratok, ad 7/1563, fol. 52r–v.

Bár Nádasdy Tamás (1498–1562) gazdag levelezéséből, különösen a hozzá írott missilisekből a 19–20. században már sok értékes megjelent,⁴ egykori uralkodóihoz (Jagelló II. Lajoshoz, Szapolyai Jánoshoz és Habsburg I. Ferdinándhoz) írott leveleinek, valamint különféle kormánysszervekhez és intézményekhez (Udvari és Magyar Kamara, Udvari Haditanács, Magyar Udvari Kancellária, Helytartóság, Magyar Tanács, diéta stb.) intézett beadványainak összegyűjtése még a jövőbeli kutatások alapvető feladata. Különösen, hogy a nagy karriert befutó politikus meglehetősen grafomán volt, így a különböző kormánysszéki és családi archívumokban viszonylag sok saját kezű levele, családi levéltárában pedig számos misszilis- és beadvány-fogalmazványa maradt fenn.⁵ A most közlésre kerülő, ugyan csupán kétoldalnyi javaslat is ezek sorába tartozik, Nádasdy jellegzetes, ám nem mindig könnyen olvasható, barna tintával lejegyzett betűivel.

A rövidke irat szerzőjének személye mellett tartalma miatt is kiemelten fontos. Abban ugyanis a világi elit első embere a Magyar Királyság egyik legfontosabb eseménye, a magyar uralkodók koronázási szertartásának rendjéről értekezett. Mégpedig annak is arról, a sok tekintetben magyar specialitásnak tartható⁶ világi részéről, a *Ceremonia privatáról*, amelyről a késő középkorból néhány krónikaadaton kívül (például Antonio Bonfini nevezetű művéből⁷) alig-alig rendelkezünk részletesebb információkkal. Így ismereteink szerint Nádasdy memorialéja a magyar királykoronázási szertartás világi részét az elsők között rögzítette, ezért joggal sorolható a magyar állam és a magyar uralkodókoronázások

⁴ Ugyancsak a teljesség igénye nélkül a Történelmi Tárbán a 19–20. század fordulóján, valamint az 1920-as években a Levéltári Közleményekben megjelent sok tucatnyi levél mellett (főként KOMÁROMY András és MÁLYUSZ Elemér közlésében): KÁROLYI Árpád–SZALAY József, *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*, Budapest, 1882; illetve újabban SZAKÁLY Ferenc, *Egy végvári kapitány hétköznapjai (Horváth Márk szigetvári kapitány levelezése Nádasdy Tamás nádral és szervitoráival, 1556–1561)*, in *Somogy Megye Múltjából: Levéltári Évkönyv* 18, 1987, 45–126.; „Szerelmes Orsikám...” *A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése*, vál., a szöveget gond., jegyz. VIDA Tivadar, utószó GRZYNAEUS Tamás, ford. VIDA Tivadar, Budapest, 1988 (Magyar Levelestár); *Középkori leveleink (1541-ig)*, szerk. HEGEDŰS Attila–PAPP Lajos, Budapest, 1991, passim (Régi Magyar Levéltár 1); *500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz 1549–1562*, I–II., kiad. ÓZE Sándor, Budapest, 1996; KASZA Péter, *Nádasdy Tamás és Brodaries István levelezése*, in *Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés*, 55–65.

⁵ MOL E 185, Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Archivum familiae Nádasdy, Missiles, Nádasdy Tamás saját levelei különböző személyekhez, illetve Vegyes levelek, iratok, fogalmazványok. A bécsi *Haus-, Hof- und Staatsarchiv Ungarische Akten (Hungarica)*, *Allgemeine Akten* iratanyagában fennmaradt levelezésének feltérképezéséhez komoly segítséget nyújt Gévay Antal által készített itineráriuma: MOL I 28, Bécsi levéltárakból kiszolgáltattott iratok, Gévay Antal levéltáros irathagyatéka, Tétel 2., fol. 129–131. és fol. 273–276.

⁶ Vö. FÜGEDI Erik, *A magyar király koronázásának rendje a középkorban*, in *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*, szerk. SZÉKELY György, Budapest, 1984, főként 269–272 (Memoria saeculorum Hungariae 4) (A továbbiakban: FÜGEDI, *A magyar király koronázásának rendje*.)

⁷ II. Ulászló 1490. évi koronázása kapcsán lásd például Antonio BONFINI, *A magyar történelem tízedei*, ford. KULCSÁR Péter, Budapest, 1995, 932–934.: 4.10.110–125.

alapforrásai közé. Értékét jelentősen növeli az is, hogy a nádornak – ellentétben számos fiatalabb kortársával – e téren személyes tapasztalatai is voltak, hiszen ifjú korában részt vett I. Ferdinánd 1527. november 3-án, Székesfehérvárott tartott szertartásán.⁸

Noha a datálatlan forrásra egy bécsi levéltáros a 19. században német nyelven az 1563-as évszámot jegyezte rá és azt – összességében helyesen – Habsburg Miksa főherceg (I. Miksa néven magyar király [1564–1576]) 1563. szeptember eleji pozsonyi koronázásának⁹ – többek között Liszthy (Listhius) János nevezetes leírásának¹⁰ – néhány irata mellé sorolta be, e datálás még tovább pontosítható.¹¹ Biztosan kijelenthető, hogy a nádor javaslatát 1561 márciusában, Bécsben vetette papírra. A forrás ugyanis abban a tekintetben is különlegesnek nevezhető, hogy egy a magyar történetírás számára igen fontos, számunkra pedig a felfedezés különleges örömét hozó, nemrég közzétett dokumentum szerves kiegészítésének tekinthető.¹² Néhány éve a bécsi Házi, Udvari és Állami Levéltár legfontosabb magyar vonatkozású gyűjteményének országgyűlési iratcsoportjában (*Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ungarische Akten, Comititalia*) nagy örömmel fedeztük fel a magyar tanácsosok azon beadványát, amelyet uralkodójuk kérésére 1561 márciusának közepén készítettek, majd 26-án nyújtottak be arról, hogy az ősi koronázóváros (Székesfehérvár) török kézre kerülését (1543) követően a jövőben, a megfogyatkozott területű Magyar Királyság új belpolitikai fővárosában (Pozsonyban)¹³ miként kell a magyar királykoronázási szertartást megszervezni, illetve a régi magyar hagyományokat továbbvinni. A bécsi levéltári anyag gondos áttekintése után nem gondoltuk, hogy a kora újkori magyar koronázások

⁸ Martinus Georgius KOVACHICH, *Supplementum ad Vestigia Comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum*, III., Buda, 1798, 125.

⁹ Erre újabban lásd *Die Krönungen Maximilians II. zum König von Böhmen, Römischen König und König von Ungarn (1562/63) nach der Beschreibung des Hans Habersack*, hrsg. Friedrich EDELMAYER–Leopold KAMMERHOFER et alii, Wien, 1990 (Fontes Rerum Austriacarum I.: Scriptores 13); PÉTER Katalin, *A királyi méltóság megjelenítése*, História 25/3, 2003, 16–18.; Štefan HOLČÍK, *Pozsonyi koronázási ünnepségek*, ford. NAGY Judit, jav., bőv. kiad., Bratislava, 2005, 16–30 (A továbbiakban: HOLČÍK, *Pozsonyi koronázási ünnepségek.*); Vö. még S. LAUTER Éva, *Pozsony városa új szerepben*, in *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*, szerk. G. ETÉNYI Nóra–HORN Ildikó, Budapest, 2005, 144–171.

¹⁰ Magyarul: *A korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról*, vál., szerk. KATONA Tamás, Budapest, 1979, 176–189 (Bibliotheca Historica).

¹¹ Az 1563. évi datálást cáfolja az a közismert tény is, hogy Nádasdy 1562. június 2-án távozott az élők sorából. Ez azonban csak kézírásának ismerete esetében válik evidenciává.

¹² PÁLFFY Géza, *A magyar királykoronázások történetének eddig ismeretlen alapforrása: a magyar tanácsosok 1561. évi javaslata a koronázások pozsonyi szertartásrendjéről*, in *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*, szerk. KRÁSZ Lilla–OBORNI Teréz, Budapest, 2008, 489–503 (A továbbiakban: PÁLFFY, *A magyar királykoronázások.*)

¹³ A Magyar Királyság „két fővárosának”, Pozsonynak és Bécsnek a kialakulására újabban lásd PÁLFFY Géza, *Szent István birodalma a Habsburgok közép-európai államában. A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*, Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2008, 80–85.

„forgatókönyv-tervezetének” tekinthető javaslatnak egykor – modern kifejezéssel élve – előzetes „háttéranyagai” is előkerülnek.

A kutatói szerencse azonban kegyébe fogadott bennünket. Az 1762-ben létrehozott Cseh–Osztrák Udvari Kancellária (*Vereinigte böhmisch-österreichische Hofkanzlei*) egykori irattárában fennmaradt, ott a 19. század folyamán a *Fremde Gegenstände* elnevezésű iratcsoportba rendezett, majd 1926-ig a bécsi *Staatsarchiv des Innern und der Justiz*-ban őrzött,¹⁴ végül onnan a badeni egyezmény (1926) értelmében Magyarországnak átadott iratok között ugyanis – noha az 1563. évi jelzet alá besorolva – a magyar tanácsosok 1561. tavaszi bécsi tárgyalásainak több előkészítő és érvelésüket alátámasztó dokumentumát megtaláltuk. Nevezetesen a Magyar Tanács több tagjának latin nyelvű beadványait és a magyar krónikák koronázásokra vonatkozó kivonatait, mely iratok feltehetően Oláh Miklós esztergomi érsek-főkancellár vagy valamelyik utóda (például Liszthy János királyi titkár, majd kancellár¹⁵) hagyatékából kerülhettek előbb a *Reichshofkanzlei*, majd 1620 után az *Österreichische Hofkanzlei*, végül pedig 18. század közepén létrejött cseh–osztrák kancellária utóda iratanyagába. Ezek közül most az egyik legfontosabbikkal szeretnénk köszönteni kerek születésnapján Jankovics Józsefet.¹⁶

Végül Nádasdy nádor beadványának különlegességét és kiemelt jelentőségét az is növeli, hogy a Magyar Tanács végső opiniójára – a többi tanácsos írásbeli és szóbeli javaslata mellett¹⁷ – vitathatatlanul komoly hatással volt. S jóllehet a koronázási szertartás utolsó eleméről, a lakomáról egy szót sem szólt,¹⁸ másik három meghatározó része (a Szent Márton-templomból a ferences templomba való átvonulás, a Szent Mihály-temető mellett a szabadban tartott világi eskü és a

¹⁴ Ez a történeti kutatások számára oly fontos iratanyag azonban egy 1927. július 15-én Bécsben tartott demonstráció alkalmával kitört tűzvészben igen tetemes károkat szenvedett. Frigyes WALTER, *A tűzvész az osztrák Belügyi és Igazságügyi Állami levéltárban. Beszámoló a tüzről és a helyreállítási munkálatokról*, Levéltári Közlemények 9, 1931, 1–12.; *Bécsi levéltárakból kiszolgáltató iratok. Repertórium*, összeáll. PAJKOSSY Gábor, Budapest, 1979, 75 (Levéltári leltárak 77), illetve újabban FAZEKAS István, *Az Osztrák Állami Levéltár nyomtatásban megjelent ségletei*, Levéltári Közlemények 69, 1998, 206. és PAJKOSSY Gábor, *A Polizeihofstelle magyar vonatkozású iratai, a Takáts Sándor gyűjtemény és a történeti kutatás*, Levéltári Közlemények 77/1, 2006, főként 53–55.

¹⁵ Ennek lehetőségére lásd FAZEKAS István, *A Magyar Udvari Kancellária leltára 1577-ből*, Fons (Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok) 9, 2002, *Tanulmányok a 60 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*, 227–247.

¹⁶ A többi dokumentum közül a legfontosabbat, egy hasonlóan datálatlan és aláírás nélküli, jóval hosszabb, latin nyelvű beadványt – terjedelmi okokból – majd egy másik tanulmányban közöljük.

¹⁷ Erre utal például a Nádasdy memoriáléjának margójára más kéz által rájegyzett, a koronázási érmékre utaló „de pecuniis” kifejezés, amire vonatkozóan a Magyar Tanács végleges javaslatában valóban konkrét utalás történt: „Via autem ab ecclesia Sancti Martini ad templum usque Franciscanorum strata esse debet panno rubeo, super quem Serenitas Sua pedes incedet, spargenturque interim populo pecuniae.” PÁLFFY, *A magyar királykoronázások*, 501., illetve Nádasdy nádor és Oláh érsek szóbeli vitájára a korona uralkodói fejre tétele kapcsán: Uo. 495–498.

¹⁸ Vö. PÁLFFY Géza, *Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról*, Századok 138, 2004, 1005–1101.

nevezetes négy kardvágás) helyének és útvonalának kijelölésében döntő szerepe volt. Az 1830-ig többségében Pozsonyban tartott koronázások világi része ugyanis – kisebb kiegészítésektől eltekintve – alapjaiban követte Nádasdy nádor saját kezű tervezetét, majd a Magyar Tanács bővebb és kiérlelt szövegű, végleges beadványát. Így 1561 márciusában a Magyar Királyság legfőbb világi méltósága elévülhetetlen szerepet játszott abban, hogy a régi (székesfehérvári koronázóvárosi) hagyományokat az új belpolitikai fővárosban (Pozsonyban) a magyar politikai elit méltó módon örökíthesse tovább.

Forrásközlés¹⁹

Nádasdy Tamás nádor memoriáléja a Bécsben üléső Magyar Tanács számára a magyar királyok koronázási szertartásának, különösen világi részének az új magyar belpolitikai fővárosban (Pozsonyban) történő jövőbeli megszervezéséről. Dátum és hely nélkül, de bizonyosan 1561. március közepén, Bécsben

[fol. 52r.]

[19. századi, bécsi levéltárosi kéztől, az oldal tetején:]
ad 7. vom Jahr 1563. Fremde Gegenstände

[Nádasdy Tamás saját kezével:]

Coronatio ~~debet~~ ~~fi~~ videretur,²⁰ quod deberet fieri [sic!] in ecclesia ~~cathedrali~~ collegiata²¹ Sancti Martini. [CP 16.] Illinc peracta coronatione²² eundum erit per pannum stratum pedester²³ ad monasterium fratrum Sancti Francisci; [CP 17.] ibi exeundo de ecclesia debet ascendere equum cum praelatis et barronibus, et²⁴ vadat extra portam civitatis ad cymiterium Sancti Michaelis,²⁵ ubi debeat parari ~~ex ta asser~~ ex trabibus et asseribus locus aeditus,

¹⁹ Köszönöm Molnár Antalnak a több javítást tartalmazó, nyelvileg nem minden helyen tökéletes és a korrekciók miatt egy-egy helyen nehezen olvasható szöveg összeolvasásában nyújtott baráti segítségét. A forrásban a *Ceremonia privata* Fügedi Erik által meghatározott részeire (vö. FÜGEDI, *A magyar király koronázásának rendje*) ezúttal is szögletes zárójelbe tett CP rövidítéssel utaltunk.

²⁰ A videretur után Nádasdy által törölt, olvashatatlan szó.

²¹ A collegiata szó utólag, de egykorúan, más kéz által, felülről betoldva.

²² A peracta coronatione kifejezés ugyancsak utólag, más kéztől, felülről betoldva.

²³ Ezt követően a sor elején egy más kéz által odaírt de pecuniis kifejezés áll, a koronázási menetben szórando pénzekre utalva.

²⁴ A kötőszó utólag, felülről, ám Nádasdy által betoldva. Az előtte olvasható barronibus szó valóban két r-rel szerepel.

²⁵ A Szent Mihály-temető maradványaira az 1580-as évekig rendelkezünk adatokkal: ORTVAY Tivadar, *Pozsony város története*, II/IV. *A városlakosság családai, anyagi, értelmi és valláserkölcsei élete, 1300–1526*, Pozsony, 1903, 494–499. és IV/1., *A város politikai szereplése a XVI-ik század első felében, a mohácsi véstől I. Ferdinánd király haláláig 1527–1564*, Pozsony, 1912, 165–167.

quo ~~asse~~ ascendet, et praestet juramentum ab antiquo solitum;²⁶ [CP 18.] quo facto iterum ascendat equum et exeat de suburbio ad campum, et ibi in aliquo loco aedito ~~sta~~ consistat, [fol. 52v.] et stricto gladio faciat quatuor ictus: unum ad Orientem, alterum ad Meridiem, tertium ad Occidentem, quartum ad ~~septem~~ ~~trienem~~ Septemtrionem. Fiant e tot banderia, cum ~~suis~~ tot²⁷ quot sunt regna sub Corona Hungariae²⁸ cum picturis armorum unicuique regno appropriatorum, quae per barones et eorum filios²⁹ ferant ante principem.

Et quia mons Sancti Martini erat in suburbium [sic!] prope ecclesiam Sancti Martini, forte non esset malum in suburbio inter duas portas civitatis, porta Sancti Michaelis et alterius portae nuper apertae,³⁰ facere aliquem locum seu monticulum, ubi fierent illi quatuor ictus.

---

²⁶ Az ab antiquo solitum kifejezés szintén utólag, más kéztől, de egykorúan, felülről betoldva.

²⁷ A tot szó az áthúzott suis fölött utólag, még magától Nádasdytól betoldva. Sajnos a nádor a zászlók számát nem adta meg. 1563 szeptemberében végül hét zászlót vittek a ceremónián: a Magyar Királyság, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Szerbia, Bosznia és Bulgária zászlait. PÁLFFY Géza, *Magyar címerek, zászlók és felségjelvények a Habsburgok dinasztikus-hatalmi reprezentációjában a 16. században*, Történelmi Szemle 47, 2005, Tóth István György emlékszám, 259–261.

²⁸ A Hungar. szó csonkolt rövidítése Hungarica alakban is feloldható, ám ezt tartjuk kevésbé valószínűnek.

²⁹ Az et eorum filios kifejezést úgyszintén utólag, felülről toldotta be Nádasdy nádor. A zászlókat 1563 őszén részben valóban bárófiak (pl. Báthory Miklós és Zrínyi György) vitték. PÁLFFY Géza, *Kaiserbegräbnisse in der Habsburgermonarchie – Königskrönungen in Ungarn. Ungarische Herrschaftssymbole in der Herrschaftsrepräsentation der Habsburger im 16. Jahrhundert*, Frühneuzeit-Info 19/1, 2008, 50.: Tabelle 3.

³⁰ Bár mindkét porta esetében accusativus kellene, az egyik nominativusban, a másik genitivusban áll. Az újonnan nyitott kapu alatt szinte bizonyosan a déli irányba néző Halász-kapu értendő, amelyet a törököktől való félelem miatt a mohácsi csatát követően befalaztak és gyalogos kapuvá alakították át. Később a négy kardvágás helyéül szolgáló koronázó dombot majdnem mindig ennek közelében, bár a Duna különféle ágai miatt olykor különböző helyeken emelték. ORTVAY Tivadar, *Pozsony város utcái és terei. A város története utca- és térnevekben*, Pozsony, 1905, 154 (Hasonmás kiadás: Budapest, 1991; Regio könyvek VI.) és HOLČÍK, *Pozsonyi koronázási ünnepségek*, 76–77.